

О.Ю. Морозов

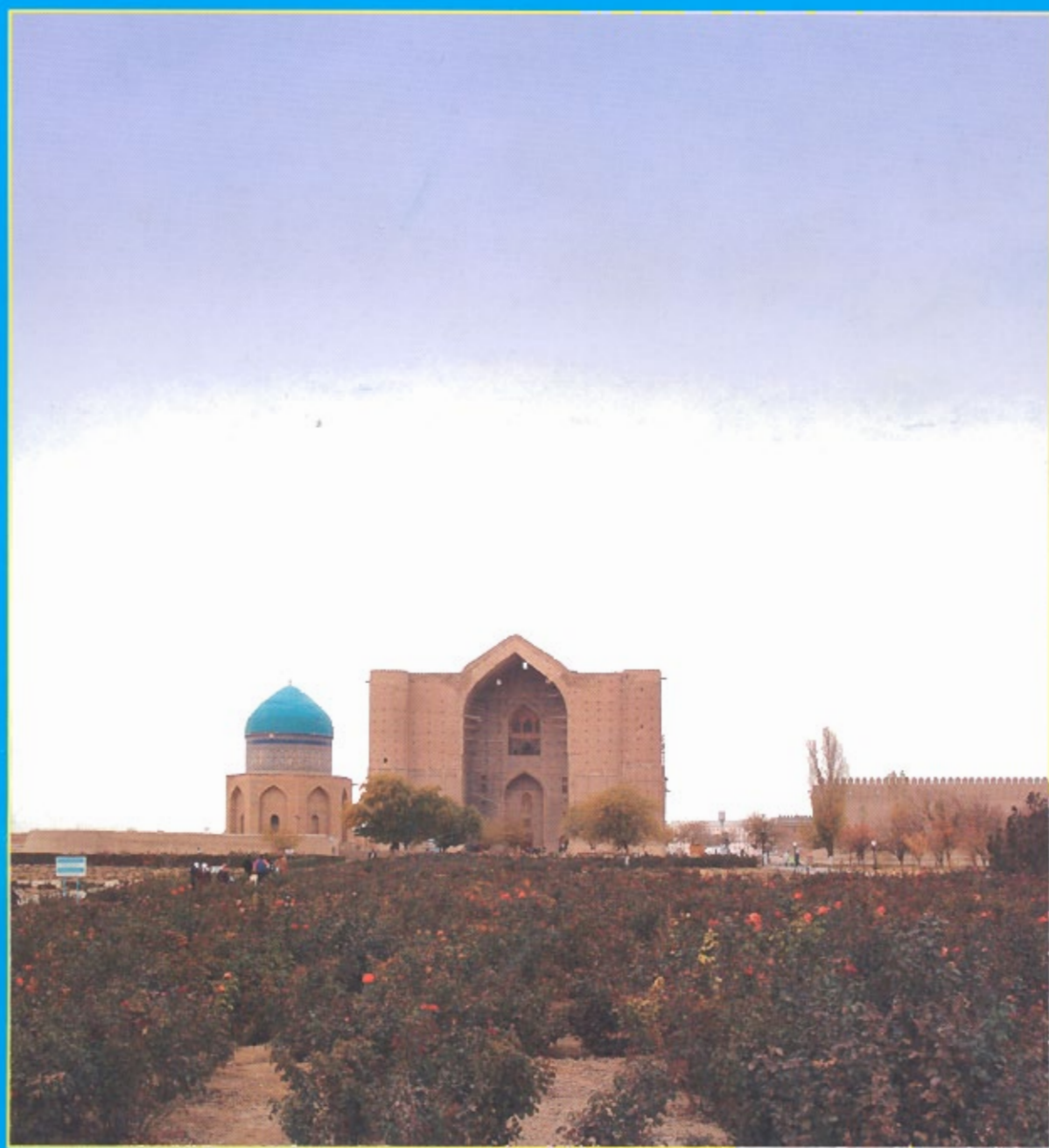
Қоғамдық-саяси, ғылыми-құқықтық журнал

ЗАҢ ЖӘНЕ ЗАМАН

ЗАКОН И ВРЕМЯ

Общественно-политический, научно-правовой журнал

№6 қараша-желтоқсан, 2007

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ

ДИФФАМАЦИЯ ЖӘНЕ АДАМНЫҢ АР-НАМЫСЫ МЕН ҚАДІР-ҚАСИЕТІ

Думан МӘУЛЕНОВ,

Қазақ гуманитарлы – заң университетінің аспиранты

Қай қоғамның болса да ең басты байлығы мен баға жетпес қазынасы адамның өзі. Ендеше оны барында құрметтеу сол қоғамның өркеніне көпінше қаншадықты ілескенін, мәдени даму деңгейін көрсетеді. Өткен дәуірлер тарихына көз жүгіртсек, адамды түрлі әлеуметтік топтарға, таптарға, ұлттарға, наным-сенімге, басқа да белгілеріне қарап жіктеу мен бөлу – олардың теңдігін, даралығын, кісілік қасиеттерін қадірлеуге жеке тұлға ретінде мүдделерін толық ескеруге мүмкіндік бермеді. Өркеніет өрісі кеңіген сайын адамның сан түрлі өмірлік мүдделерін тану, ескеру, қанағаттандыру мәселелері күн тәртібіне қойыла бастады. Демократиялық, құқықтық мемлекет орнықтыру барысында адам мүдделері басты құқықтық-саяси құжаттарда, ең әуелі Ата заңда тісінше орын алып келеді. Мұның өзі үлкен бетбұрыс, ілгерітеушілік қадам екені анық. Солан дегенмен жеке адамның құқықтарын, мақсат-мүдделерін заңдарымызда бекіту өзінің барлық проблемалары шешіп бере алмайды. Өйткені адам мүдделері сан алуан әрі күрделі. Олар жапындағы таным-түсінігіміз де үнемі кеңейіп, толығып отырады. Адамның ар-намысы мен қадір-қасиетін сақтау әрі қорғау барысында бұрын бізге мәлім болмаған, бірақ, өмірде кездесетін, бірақтар шет елдерде алдақашан тәжірибеге иенген ұғымдар мен түсініктер бар екенін білеміз. Соның бірі – диффамация. Ендеше, осы мәселенің қыр-сырын ашуға талпыныс жасап көрейік.

Бір сөйбен айтсақ, диффамация дегеніміз – біреуді қаралайтын мәліметтерді жариялау. Көпшіліктің үлкен бір тобына таралатын жалған сөз айту немесе оларды кез-келген түрде жариялау сол адамның ар-намысына, беделіне нұқсан келтіреді, құқық бұзу бұзып табылады. Әдетте мұндай мәліметтерді тарату соған қатысты кісіге қарсы негізсіз айыптаулар тұғызады, сондай-ақ, жеке басына моральдік зардап болып есептелетін қолайсыздықтар әкеледі /1, 22 б/.

Ресей сот жүйесінің өкілі, осы проблеманы жан-жақты зерттеген жүрген заңгер-ғалым В.С. Поталенконың анықтамасы бойынша, диффамация – сөз босандығы және бұқаралық ақпарат құралдары арқылы асыра пайдалану, жөбірленуші жөнінде ел-жұрттың арасында шындыққа сәйкес келмейтін қаралаушы мәліметтерді тарату арқылы адамның ар-намысын, қадір-қасиетін және іскерлік беделін кемсітуге бағытталған азаматтық-құқықтық деликт /2, 72 б/. Мұны осынау ұғымның жалпылама сипаттамасы деуге болады.

Диффамация ұғымы Батыстың заңнамасында және бірқатар отандық әдебиеттерде дәйексіз, шындыққа сәйкес келмейтін нана емес, кез келген қаралаушы мәліметтерді, оның ішінде нақты болған жағдайларды да таратуы қамтиды. Дәлелді диффамацияға шындыққа негізделген болса да мазмұнында адамға жағымсыз сипаттама беретін және оның кісілік қасиеттеріне нұқсан келтіретін мәліметтерді тарату жатады. Бұларға адамда кейбір аурулардың бар екендігі, жеке өмірінің интимдік жағының анық-қанығы, өткен өмірінде соғы болғаны, тағы басқа ақпараттарды қосуға болады. Әлбетте, мұндай мәліметтерді айту және жұртқа жариялау сол адамның жүйкесіне күш түсіріп, көңілді толқытатыны анық. Бұрынғы Кеңес Одағынан тараған елдердің көпшілігінде бұған қарсы айқын да дәл азаматтық-құқықтық санкциялар жоқ. Алайда осынау азаматтық-құқықтық деликт әлемдегі көптеген мемлекеттердің құқықтық жүйесінің ажырамас элементі болып табылады.

Бұл жерде біз бірқатар мемлекеттердегі осы мәселенің

құқықтық жолмен шешілу жағдайларына шолу жасай кетпекшіміз. Мысалы, Францияның 1819 жылғы Қылмыстық кодексында қызметтен немесе қызметтен тыс адамдардың жеке немесе отбасылық өміріне қатысты қаралаушы жағдайларды жариялағанда оның шындығын дәлелдеуге жол берілмеген. Швейцарияның 1937 жылғы Қылмыстық кодексында диффамацияға қатысты, жөбірленушінің жеке өміріне қатыстысын есептегенде, барлық қаралау жағдайларында жауапкершілігінің негіз ретінде шындыққа сілтеме жасауға жол берілді.

Жапония Қылмыстық кодексінің диффамация жөніндегі анықтамасына қарасақ, ол – әлдекі туралы шын немесе жалған болуына қарамастан оның ар-намысына тиетін мәліметтердің қандай да бір таратылуы. Өлген адамның ар-намысын таптаған хабардың несі шындығын дәлелдеген жағдайда ғана жазадан босатылады. Англо-саксон құқықтық жүйесіне жататын Ұлыбритания заңнамасында бұл саладағы негізгі заң – 1996 жылғы диффамация туралы заң болып табылады. Осы заңның мән-маңызына қарағанда диффамацияға қоғамның саналы мүшелерінің түсінігінде адамды кемсіту болып табылатын пікірлер жатады.

Кісіні кемсітетін түсінік ретінде оны жеке өмірінің негізгі мысқылдау немесе басқалай қоғамдық бөлектеу, жақтырмау мақсаты бар пікір есептеледі. Мұндай пікірлер кісінің абырой-атағына қандай да бір орынды жеке өмірінің жапсырған-жапсырмағанына қарамастан әрқашан диффамация болып табылады. Мысал ретінде 1943 жылы қолыналған бір іспі аласақ, оны жауапкер өзінің фильміне талапкер зорлауға ұшыраған деген болатын. Сот зорлау жөніндегі бұл пікір талапкердің қасында болған басқа адамдарға қолайсыздық туғызған кезден бастап, ішкі, мұндай ойдың өзі адамға қандай да бір моральдік жағымсыз атак жапсырмасы да, диффамация болады деп тапты. Британ заңнамасы мысалына сәйкес көңілді толқытатын (бал асырап алу күшіясы, белгілі бір ауру түрлері) мәліметтер таратуға тыйым салу жөнінде ұсыныстар айтылды /3, 141 б/.

Жаппы Гурон елдерінде диффамацияға қарсы заңдар баршылық. Оның бірі де «Адам құқығы және негізгі босандықтарын қорғау туралы» Еуропалық Конвенцияға сүйенелі. Осынау елдерде диффамация үшін қылмыстық қудалау жағдайлары жиі кездесіп екен, бірақ қылмыстық жаза тағайындау өте сирек көрінеді. Шамасы, бұл осы Конвенцияның 10-бабында көрсетілген ой-пікір айту еркіндігі жөніндегі қағиданы орындауға байланысты болса керек. Қылмыстық жаза көп ретте ой-пікір еркіндігіне ғұсау салатыны белгілі, бұл демократиялық қоғам дәстүрлеріне сәйкес келе бермейді. Еуропа конвенциясына қосылғандықтан бұлар, Ресейде де соңғы кезде диффамация институтын енгізу туралы пікірлер жиі айтылуда.

Жеке және отбасылық құпияның, жеке өмірін қолдаушы мәліметтердің жөніндегі кешікпей Ресей Конституциясы 23-бабының 1-тармағында, ар-намыс және абырой-атақты қорғау жөніндегі ережелердің пікірлері қасына жазылған. Бұл норма одан әрі азаматтардың қызметі мен қасиетін жүзеге асыруға байланысты белгілі болған мәліметтерді таратуға заңдық тұрғыда тыйым салуларды өзінше көңілінен тапты. Жеке өмір жөніндегі мәліметтерді таратуға тыйым салуды заң шығарушы «Ресей федерациясындағы федералдық органдар қызметі туралы», «Ресей федерациясындағы мемлекеттік қызмет туралы», тағы басқа арнайы заңдарға енгізді.

білеміз. Қанша айтсақ із диффамация жаты емес, онан қорықудан да өзгешеліктері бар.

2. Жеке өмірдің қолқуы-мауышылығын азаматтық-құқықтық қорғау шаралары мен әдістерін тәсірлік пайдалану. Заң шығарушының тағы ардақ атықтығын міндеттері бады түсі. Өйткені, азаматтық-құқықтық қорғау әдісі меншіде қолданы, ал қандай тіпті диффамациядан қорғаудың бірден бір институты деп орынды аталып жүр.

3) Сөз бостандығынын асыра пайдалануы белги алып турган кайрып жагдайда диффамациядан согышк коркуу - бир жагынан, индивидун куукун акпараттык делактиертен курайтын, екнел жагынан, жекке адам мен боспасыз арасындагы даууы шешу кеинде букаралык, акларт курадаларынын екнелтин саклауды камтамасыз етепи аса манымды демократиялык, кууктык институт бутуы тиш. Ягни, диффамацияны кууктык айналымда енгле отырып, биз демократиянын басты олинелдеринин бири - сөз бостандыгы ачынан тартылып алманмыз ба деген мекете пикир-талас такырыбына айналуы тиш.

ҚҰҚЫҚ МӨСЕЛЕЛЕРІ

АУЫЛ ЖАСТАРЫНЫҢ НАРЫҚТЫҚ
ҚОҒАМДАҒЫ АДАМГЕРШІЛІК –
КҰҚЫҚТЫҚ ТӘРБИЕСІ

Еркебұлан НҮСҚАБАЕВ,
Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік
университетінің ізденушісі

Жаңылдың жаңылындығы қайраттылық, ырысқа, қолдау, бағыттық өмір салтының көптеген жақтарын жарнамалай, тек қана табыс табуды күңгітеген коммерциялық, дәл басылымдардың, бизнесфирмалардың және телехабарлардың құрылымына енгізіліп, елестеткен жаңалықтар көпшілік жинақтан орындалып, алымысыз қылықтарға бой алдырып, тәртіп бұзылары көбейіп барады. Мұндай жағымсыз мінез-құлық көріністері ғылымда «деманштылық» (ауытқушылық) мінез-құлық деп аталады. Мінез-құлықтың мұндай түрше көніміз жат, өрі қоғамдық тәртіп бұзатын ырысқа теріс қылықтар ұсақ бұдынық, көпшілік орындарда боқыл батылдатту, басқалардан ар-намысына, шамаңа тиіп ұрыну, ауыр сөйлер айтқ қылығы жасау, ұрлық істеу, қаржылық, напайорлық, жеңілетік, т.с.с. жағаты 1-3/ Себебі, әлеуметтік өмір орданым бір қалыпты болса бермейді, осындай кездескен кейбір қиындықтарды алам мінеі сыр беріп, жеңілді астымен, ауырды үстімен жүруге тырысады. Міне, осындай дұрыс жоқша ауытқу, ыңышқары ауытқыматы мінез-құлық немесе деманштық мінез-құлық деп аталады.

Ғалымдар ауытқымалы мінез-құлық көріністерінің себептерін зыпп көрсетуге тырысады. Анталық, девиацияны биологиялық және психологиялық тұрғыдан түсіндіру, ең алдымен ауытқымалы қылық адамның мінезін биологиясымен тіксір аясына келіп салады. Ат ауытқымалы мінез-құлықтың социологиялық, сондай-ақ девианттық мінез-құлықтың динамикалық-құқықтық түсіндірмесі де қоғамда мысал ретінде келтірілетін себептерді өзінің жоққа шығармайына, бірақ ауытқымалы жағымды мінез-құлықтың туу және дамуы, қалыптасу себептерін әлеуметтік-мәдени факторлармен, яғни белгілі бір қоғамдық құбылыстың дамуының белгілі бір кезеңіндегі әлеуметтік-экономикалық және рухани-мәдени жағдайының нақтылы кәсіпмен байланыстыра қарастырады. Мысалы, француз социологы Э. Дюркем өзінің атында ауытқудың (девиацияның) себебі неде? Егер девиация мен конформизм бір көрсенгі екі жағы болатын болса, онда біріншісіне неге көп көңіл бөлінеді? деген сұрақтар қойып, бұған өзі төмендегіше жауаптар берген. Біріншіден, девиацияның ите бір өзгеше құбылыс болуынан және оның адам қылығы өзіне тартқыштық қасиетпен деп көрсетсе екіншіден, ізардың басым болуынан деген қалпына, мемлекеттің қобалжуының көпіншік болуымен байланыстырады.

Ауықымалды міңсә құлық қатм мүшелерини көпшілік топтарына тарап, қоғамнан негизини шыңақтық мүмкин де жаңа-дылар келтесел. Мұндай қоғамнын куни әлеметтик аниман, инни қоғамнын деформациялануы - торыктелгену деп ағалды. Мұндай жаңадылар көбінесе әлеметтик дандарыстар, терен реформалар, сыныстар мен революциялық төңкерістер, баска та ыры әлеметтик дүмлер кезиде болды.

«Атомия» ұғымы француздың «atomisme» деген сөзі негізінде пайда болған, қазақшалағанда «атомның бұйымы» деген мағынаны білдіреді. 3) Дюркгейм өзінгі теориясында бұл ұғымды адамның «өзінің билігіне жоғалуы», белгілі бір «норманың болмауы» деген мағынада қолданған. Бұл ұғымның мәнін, оған негізін қалайды түсіндіре келіп, адамның қоғамы принципін реттеуде «атометик» нормалар, адамдардың мінез-құлқын реттеуші басқарушы феномен болымыданның маңызына

1. Черников О.Ю. Достоверная информация как составляющая на неприкосновенность частной жизни // Юрист, 2003 жыл. №7. 22 бет.
2. Потапенко С.В. Личное мнение как привилегия от иска о диффамации в эфирных массовых информации // Журнал российского права, 2002 жыл. №5. 72 бет.
3. Грошевич К.Б. Гражданско-правовая защита чести и достоинства личности // Советское государство и право, 1980 жыл. №16. 141 бет.
4. Базил М.В. Конституционное право РФ. Москва, 1998. 181 бет.
5. Черников О.Ю. Достоверная информация как составляющая на неприкосновенность частной жизни // Юрист, 2003 жыл. №7. 23-25 беттер.
6. Потапенко С.В. О понятии диффамации в СМИ // Юрист, 2002. №1, 52 бет.
7. Эроветская А. Диффамация // Законодате. 1998. №12, 11 бет.
8. Гражданское право / под редакцией Суханова Г.А. - Москва, 2000, том 1, 736 бет.
9. Потапенко С.В. О понятии диффамации в СМИ // Юрист, 2002. №1, 52 бет.
10. Эроветская А.М. Компенсация морального вреда: анализ и комментарий законодательства и судебной практики. Москва, 2000, 131 бет.
11. Нысанбек Гурекүз. Заланың дору димартары. Алматы, 2001 жыл.

Под диффамацией, как в отечественном так и зарубежном праве обычно понимается распространение порочащих сведений о каком либо лице — как физическом, так и юридическом. Диффамация на сегодняшний день является актуальным вопросом, изучению которого уделяется много внимания. Данная статья посвящена анализу сущности и значения указанной темы, а также выявлению правовых проблем.

Автором на основе научного обзора работ о цифрализации сделана попытка приведения своих выводов и предложений.

In the national and international law relations defamation is usually described as spreading of defaming information about some person – physical or juridical. Nowadays defamation is one of the vital issues attracting a lot of attention for its studying. This article provides analysis of an essence and meaning of the theme, as well as discuss juridical problems arising here.

On the basis of scientific review of articles on defamation the author provides his conclusions and suggestions.